

Önként kínálkozó ízes eledel... A mikofiliától az etnomikológiáig

Zsigmond Győző: *Népi gombászat a Székelyföldön.*
Pallas-Akadémia Könyvkiadó, Csíkszereda 2011. 320 oldal

Az élővilág egyik legnépesebb csoportját – az állatok és a növények közöttit – a gombák alkotják. A mikológia mint a biológiának a gombákkal foglalkozó tudományága a 20. század ötvenes éveiben ismerte fel először a népi gombaismeret vizsgálatának a fontosságát. A nemzetközi kutatások és eredmények elsősorban Robert Gordon és Valentina Pavlovna Wasson, Roger Heim, Claude Lévi-Strauss, Vladimir N. Toporov, Jan Lelley, Richard Evans Schultes és Albert Hofmann, valamint Frank M. Dugan nevéhez fűződnek.

A magyar tudomány- és kutatástörténetben a 16–18. századi előzményeket, kezdeményezéseket Lencsés György, Melius Juhász Péter, Beythe István és Carolus Clusius, Benkő József, valamint K. Mátyus István munkái képviselik. A 19. században Moesz Gusztáv, Vajkai Aurél, Györfly István, Bödei János, Kardos László, Gazda Klára, Dömötör Sándor, Gregor Ferenc, Gunda Béla, Tarisznyás Márton, Bódi Erzsébet, Péntek János és Szabó T. Attila, Gub Jenő, Rab János, Pálfalvi Pál, id. Sántha Tibor, valamint Pál-Fám Ferenc gyűjtött és tett közre etnomikológiai adatokat. Legutóbb egy a pecsétviaszgomba mikológiai jellemzését, természetét, felhasználását és hatóanyagait, terápiás alkalmazásának lehetőségeit és adagolását áttekintő munka látott napvilágot (*A pecsétviaszgomba (Ganoderma lucidum)*). Összeáll. Dr. Szabó László Gy.–Dr. Babulka Péter–Földi Attila. Bp. 2012).

Időközben egy kisebb munkaközösség is alakult, amelynek tagja Kicsi Sándor András (dálnoki gyökerű budapesti nyelvész), ifj. Sántha Tibor (gelencei születésű budapesti mikológus), valamint

Zsigmond Győző (tordai származású sepsiszentgyörgyi néprajzkutató és bukaresti egyetemi tanár). A munkaközösség legújabb és egyben legfiatalabb tagja a veszprémi egyetemen oktató Bagladi Orsolya nyelvész.

A néprajz- és nyelvtudomány különböző (etnoasztronómia, néphit, népi játék, történeti szájhangomány, névtan, nyelvművelés) területein otthonosan mozgó Zsigmond Győző, a László Kálmán Gombászegyesület (1999) alapítója és elnöke, a Moeszia (2003) gombászlap társ-főszerkesztője az elmúlt két évtizedben – mindenekelőtt erdélyi településeken (Sepsikőröspatak, Korond, Botháza, Kide, Magyarszovát, Szék), majd a Kárpát-medence többi magyar néprajzi tájegységét is felkeresve – végez etnomikológiai alapkatásokat.

Annak ellenére, hogy Benkő József és K. Mátyus István korai munkái (B. J.: *Transsilvania specialis* 1778. Latin kézirat. Magyarul: *Transsilvania specialis: Erdély földje és népe*. I–II. Kiad. Szabó György. Szerk. Szilágyi N. Zsuzsa. Buk.–Kvár 1999; *Phytologicon. Index I. Vegetabilium*. Fvngi. = Molnár János: *Phytologicon, complexvm historiam natvralem vegetabilium*. Bvdæ 1780. 83–84; *Nomenclatura botanica*. = *Magyar Könyv-Ház*. I. Szerk. Molnár János. Posony 1783. 319–432; *Nomenclatura vegetabilium*. = *Magyar Könyv-Ház*. II. Szerk. Molnár János. Posony 1783. 407–432; K. M. I.: *A Gombákról*. = *Ó és Új Diaetetica*. III. Posony 1787. 471–488.) után az 1820-as *Conscriptio Czirákyana* (Cziráký-féle úrbéri összeírás) is feljegyezte, hogy „terem az erdőn [...] Süveg v Sz. György Gomba, Nyiri Szöszös, Piszirisz, Lada Hilip, Torgyos, Keserü, Szarvas gombák, meljeknek aki

után jár és szedi pénzé teheti” (MOL, F.52), majd a 19. század második felében Orbán Balázs és Hankó Vilmos leírásaiban fellelhető elszórt adatok is jól tükrözik a székely népi gombaismeret és -használat folyamatosságát (O. B.: *Szépvíz és környéke*. = Uő. *A Székelyföld leírása történelmi, régészeti, természetrajzi s népismereti szempontból* II(XV). Csik-Szék. Pest 1869. 73; H. V.: *Székelyföld*. Bp. 1896. 35, 255–256.), sőt a század legvégén Istvánffy Gyula a „meglepő zamatú” székely népi gombanevek egy (rész) jegyzékét is összeállította már (lásd *A magyar ehető- és mérgefgombák könyve*. Bp. 1899. 7.), Székelyföld mikológiai kutatását Moesz Gusztáv alapozta meg és indította el (*Gombák a Székelyföldről*. = *Emlékkönyv a Székely Nemzeti Múzeum 50 éves jubileumára*. II. Szerk. Csutak Vilmos. Sepsiszentgyörgy 1929. 545–554; *Gombák a Székelyföldről. Második közlemény*. EM XLIV(1939). 4. 371–375). Rendszeres gombakutatás viszont csak később, az 1970-es évektől indult be. A székelyföldi piacokon árusított gombákról írt cikket (László Kálmán: *A brassói és sepsiszentgyörgyi piacon árusított gombák*. = *Aluta VIII–IX*. Szerk. Zágoni Jenő. Sepsiszentgyörgy 1977. 210–218.) Zsigmond Győző etnomikológiai tanulmánya követte (*A gomba helye népi kultúránkban. Egy falu (Sepsiköröspatak) etnomikológiai vizsgálata*. = *Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 2*. Szerk. Keszeg Vilmos–Zakariás Erzsébet. Kvár 1994. 22–58. Újraközölve = Zs. Gy.: *Néprajzi tanulmányok*. Buk. 1997. 64–132.).

Zsigmond Győző munkásságában a háromszéki Sepsiköröspatak etnomikológiai vizsgálata csupán kiindulópontot jelentett. Tudatában annak, amit a kutatástörténet és -módszertan tényként kezel(t) – „még kevés a komoly, tudományos összevető elemzés, pedig csak ez az út lenne járható egy-egy közösség gombaismeretének felmérésénél meg bemutatásánál” (Ujváry Zoltán: *Vadon termő növények a táplálkozásban*. = *Népi táplálkozás három gömri völgyben*. Szerk. Uő. Debrecen 1991. (Gömör néprajza 29) 60.) –, a szenvedélyes gyűjtőnek és gombakedvelő tudósnak meggyőződése, hogy kutatásainak kettős (tudományos és gyakorlati) haszna van. Eddig megjelent publikációi, elhangzott

előadásai, erdélyi és magyarországi kiállításai, valamint néprajzi filmjei alapján, mind a szakma, mind a szélesebb közönség, a magyar gombaismeret és -használat mértékéről, formáiról és specifikumairól szerezhetett tudomást.

Az LKG – PONT kiadónál 2009-ben megjelent első önálló etnomikológiai kötetében (Zs. Gy.: *Gomba és hagyomány. Etnomikológiai tanulmányok*. Sepsiszentgyörgy–Bp. 2009) a magyar nyelvterület gombafogyasztási szokásainak, a Mezőség gombaismeretének, a gombaismeret specialistáinak, a sepsiköröspataki Pakulár Bertti *gombakirálynak* a bemutatása mellett a gomba és az etnomedicina összefüggésrendszerét, egy eladdig nem azonosított, kizárólag Háromszékről ismert gombafajt, a *harapégésgombát* tárgyalta, de a tűzgyújtásra, gyógyításra, füstölésre is használt bükkfataplót és nyírfataplót egyaránt hasznosító *toplászok* tevékenységének ismertetését követően a galócák, a keserűgomba, a kucsmagomba és az ízletes vargánya kultúrában betöltött szerepéről is tudósított, valamint a gomba néphitben betöltött szerepét taglaló, a boszorkánysággal való kapcsolatát árnyaló írását is (újra) közzétette, sőt „*A gomba* szónak és gombaneveinknek van-e és mi a szerepe, jelentősége tulajdonnév-használatunkba?” kérdést sem hagyta válasz nélkül. A kötetnyitó rövid kutatástörténeti áttekintést követő tizenkét tanulmányt Kicsi Sándor András utószava, jegyzetapparátus, egy harminckilenc kérdést felkináló, etnomikológiai kutatásokat segítő kérdőív, egy névtani adalékokban gazdag, a magyar népi gombaneveket tájegységek szerint is rendszerező mutató, az egyértelműen azonosítható és az azonosíthatatlan, illetve bizonytalanul azonosított gombafajok jegyzéke, bibliográfia, adatközlők lajstroma, valamint francia és angol rezümé, illetve tartalomjegyzék egészítette ki. A 49 színes felvételt közzétevő *Képmelléklet* (177–184.) mellett a kötet egyik vitathatatlan érdeme az a számos kérdés, feladat, leendő kutatási téma és terület, amelyeket a szerző meg-, illetve kijelölt, mutatva a lehetséges továbblépés útjait: „a jövőbeni feladatokat illetően a galócák népi neveinek (a hivatalos és a tudományos névhez társítottan) összegyűjtését, a

történeti anyag rendezését, a magyar, román, német és finnugor, török, szláv és más galócanevek, illetve etnomikológiai vonatkozások megismerését, leltározását, a teljesebb (például kérdőíves) sokrétűbb, szakszerűbb gyűjtést emelem ki.” (11.)

A kötet megjelenését követő évben, egy kizárólag a világhálón elérhető, ezáltal széles körű érdeklődésre számot tartó tematikus szócikkben az etnomikológiára mint interdiszciplináris tudományágra vonatkozó tudnivalók sommázását is megvalósította (lásd: Zs. Gy.: *Etnomikológia. = Romániai Magyar Lexikon. Művelődéstudománytörténet*. Koord. Bárdi Nándor. Transindex – Jakabffy Elemér Alapítvány. 2010. október 5. <http://lexikon.adatbank.ro/tematikus/szocikk.php?id=9>).

Legújabb tanulmánykötete, amely a csíkszeredai Pallas-Akadémia Kiadónál *Népi gombászat a Székelyföldön* címmel 2011. október 28-án jelent meg, a nagyközönség számára ugyanazon év november 11-én, a XVII. Marosvásárhelyi Nemzetközi Könyvvásáron vált hozzáférhetővé. A 2012 tavaszán sorra kerülő XIX. Budapesti Nemzetközi Könyvfesztiválon való feltűnéséig (lásd Bakos András: *A legjobb szándékok*. I!brarius 2012. ápr. 19.) bemutatójára több helyen is sor került: Gyergyószentmiklós (2011. nov. 21.), Sepsiszentgyörgy (2012. febr. 17.), Csíkszereda (2012. ápr. 11.). A regionális és az országos sajtóban (Hargita Népe XXIII(2011). 225. 15; Székely Újság I(2011). 7. 10; II(2012). 7–10. 13; Új Magyar Szó VIII(2012). 71. 20.) népszerűsített kiadványra reflektáló cikkek, az inter-, illetve multidiszciplináris jellege mellett – kivétel nélkül – újszerűségét, adatbőségét és hasznosságát hangsúlyozzák (lásd Csata Beáta: *Kettős könyvbemutató volt a könyvtárban*. székelyhon.ro 2011. nov. 21.; Puskás Attila: *Népi gombászat a Székelyföldön*. Háromszék 2011. dec. 22.; Zsók Enikő: *Néprajzi mű, receptekkel*. Székely Hírmondó 34. 2012. febr. 20.; Bokor Gábor: *Új könyv a városi gombakirálytól*. Háromszék 2012. febr. 21.; Szöcs Lóránt: *Székelyföld mint gombászó nagyhatalom*. székelyhon.ro 2012. ápr. 12.).

A mondanivalóját tekintve monografikusnak szánt, formailag viszont tanulmánykötetté

szerkesztett 320 oldalas kiadvány az előző (ti. 2009-es) – a szerző által „alapozó összegezés”-nek tekintett (61.) – vállalkozás folytatása (vö. 311, 315.). A harminc tanulmány egybeválogatásakor a szöveg(ek) olvashatóságát befolyásoló ismétlődések kiküszöbölése olykor elmaradt (lásd pl. a *gomba* jövevényszó nyelvészeti adatalását: 34, 53; a *gombakirály* terminus értelmezését: 10, 69; vagy a székelyföldi gombás magyar helynevek adatalását: 18, 33, 53, 55.), ahogyan a tanulmányokat külön-külön követő szakszerű végjegyzetek adatainak célszerűbb, lapalji hozzáférhetővé tétele is, vagy az adattári szövegrészek sorszámozásának ellenőrzése (lásd a galócákra vonatkozó adatokat: 115–117.). A különböző szakterületek (néprajz, gombászat, nyelvészet) művelői számára hasznos, ugyanakkor a nagyközönség által gombahatározóként és receptgyűjteményként egyaránt forgatható kötet értékéből azonban ez mit sem von le. A hátlapon olvasható annotációban a szerző egykori tanára és mentora, a nyelvészként és etnobotanikusként közismert Péntek János is a munka eredetiségét, az adatok forrásértékét és hitelességét emeli ki.

A gomba és a magyar népi kultúra kapcsolatát tárgyaló első öt írás a székelyföldi sajátosságokat egy tágabb, a Kárpát-medencei magyarság természeti és szociokulturális kontextusába ágyazottan igyekszik láttatni és értelmezni. A Székelyföld népi gombászatába való bevezetésben (7–22.) a szerző mindenekelőtt a kutatás előzményeit tekinti át, a székely mikológiai sajátosságokat és érdekességeket – pl. a gombafajokat és a gombaneveket, a gombás falucsúfolókat, találós kérdéseket, vicceket, díszítőmotívumokat és a „hungaricumnak, siculicumnak számító *toplászat*”-ot (11.) – sorolja fel, ugyanakkor a korábban huszonhat (vö. Zs. Gy.: *i.m.* 2009. 23.), jelen kötetben viszont már huszonhét beazonosított gombafunkció közül a Székelyföldön is érvényesülő tizenötöt – ti. étel, mérgező, áru, nyersanyag, tejoltó, díszítőmotívum, jelkép, gyógyszer, időjárásjelző, fertőtlenítő/rovarirtó, füstölő, bódító/kábító, állatriasztó, irányjelző és aphrodisiacum – hangsúlyozza (20–21.).

A Kárpát-medencei magyar népszokásokhoz (ti. a naptári ünnepekhez, a hétköznapihoz, a munkához, mesterségekhez és az emberi élet fordulóihoz) hozzárendelhető gombák áttekintését célzó második tanulmányban a magyarság gombaismeretét (is) meghatározó természeti-gazdasági- társadalmi körülmények felvázolása után a gomba folklórvonatkozásait – a vallás, hiedelem, nyelv és gomba összefüggéseit, illetve az ezeket is tükröző szólások, közmondások anyagát – érintve, a szerző ismételtén visszatér a gomba, illetve a gombás hely- és személynévek kérdésköréhez (23–34).

A következő tanulmányban a harmincnál több gomba huszonhat humán és kilenc állatbetegség megelőzésében vagy kezelésében beazonosított népgyógyászati hasznosítását egy összesítő, kizárólag székelyföldi vagy ott is fellelhető gombákat, használati módokat és a hozzájuk rendelődő betegségeket megkülönböztetett tükröző táblázat és 59 adattári szöveg illusztrálja (37–52.). A továbbiakban a magyar nyelvbe a 10. század előtt sláv jövevényszóként bekerült *gombával* kapcsolatban feltárt adatok alapján a magyar névanyagban ez idáig beazonosított 148 gombás helynévből összesen tizenegyet különít el székelyföldiként, amelyből kilenc háromszéki (53–57.). A *Dunántúl – Székelyföld. A reneszánsz etnomikológiája, az etnomikológia reneszánsza* című tanulmány egy korábban megjelent szövegváltozat (= *A hagyomány burkai. Tanulmányok Balázs Lajos 70. születésnapjára*. Szerk. Lajos Katalin–Tapodi Zsuzsanna Mónika. KJNT, Kvár 2009. [Krizsa Könyvek 33] 93–107.) színes fényképekkel gazdagon illusztrált újraközlése, amely az etnomikológia nemzetközi és magyar kutatástörténeti áttekintésének keretében (a magyar Batthyány Boldizsárral, Beythe Istvánnal és Purkircher Györggyel kapcsolatban álló) Carolus Clusius németalföldi humanista botanikus munkásságát külön alfejezetben ismerteti és méltatja.

Az egykori és a jelenkori (megújult) etnomikológia összehasonlításakor a szerző a következő megállapítást teszi: „a reneszánsz kori etnomikológiai jellegű közlések csak a népi nevekkal, a gyógyítással és a népi táplálkozással kapcsolatosak,

ismeretekre s hiedelmekre egyaránt utalnak. A jelenkori etnomikológia sokrétű megközelítéssel próbálkozik, sokkal több témát, kérdést érint, tanulmányoz.” (67.) A saját maga által elkülönített etnomikológiai (rész)témák/kutatási területek – gomba és mitológia, gomba és népi gyógyítás, gomba és népköltészet, gomba és népművészet, a gombászás mint foglalkozás, a gomba népi felhasználása (táplálkozás, méhészet, népi mesterség stb.), gomba és játék, gomba és szokás, ismeretek és hiedelmek a gombá(k)ról, gomba és népnyelv (lásd Zs.Gy. *i.m.* 2009. 11; 2011. 62.) – következetes adatolását, alfejezetenkénti tárgyalását a következő huszonöt tanulmányból kettő, az izletes és egyéb vargányákra, valamint a taplógombákra vonatkozó, példaértékűen illusztrálja (87–103, 157–184).

Cím alapján négy tanulmány – *A sepsi-kőröspataki gombakirály* (69–76.); „*A világon sehol máshol, csak Korondon csinálják.*” *A búkkfatapló és a nyírfatapló a magyar néphagyományban* (157–184.); *Világgraszoló székelyföldi, háromszéki érdekesség: a harapégésgomba a magyar néphagyományban* (211–216.); *Más a Székelységben használt gombák rövid leírása, elnevezéseik itt és máshol, valamint rövid leírások népi gombás ételekről* (223–241.) – alapoz (de azok sem kizárólag) székelyföldi adatokra. A többi huszonegy rövidebb-hosszabb etnomikológiai cikk egy-egy gombafajta „a magyar néphagyományban” következetesen ismétlődő, címzáró szintagmával a sárga rökagomba, a szarvasgomba, a mezei szegfűgomba, a keserűgomba, a pisztricgomba, a tövisaljagomba, a májusi pereszke, a pecsétviaszgomba, a júdásfülegomba, a fenyőpereszke, a téli fülöke, a szürke pohárgomba, a ráncos tintagomba, a sárga gévagomba és a fehérscokros álpereszke felfedezésének történetét, elterjedését, Kárpát-medencei és székelyföldi használatát, névváltozatait, a népi táplálkozásban betöltött szerepét és a hozzájuk fűződő tévhiteket tárgyalja, valamint a vargányákra, a galócákra, a csiperkefélékre és a kucsmagombákra vonatkozó, bőkezűen illusztrált etnomikológiai anyagot rendszerezi. A gyilkos galócát és a szívombát külön is ismertető tanulmány a gombák mérgező, gyógyító

és hallucinogén hatásának, ugyanakkor alak- és névváltozatainak gondos regisztrálását is tükrözi (105–118, 217–222.).

A kötetzáró *Függelék*ben a székelyföldi gombanevek tájegységenkénti jegyzéke, a székelyföldi magyar népi gombanevek mutatója, a területen ismert, népi névvel rendelkező gombafajok kétnyelvű (latin–magyar és magyar–latin) jegyzéke, illetve az adatközlők vázlatos, területenkénti névsora szerepel (243–288.). A témakörben való tájékozódást is segítő összesített irodalomjegyzéket helynévmutató, valamint román és angol nyelvű rezümé követi (289–318.).

Külön említésre méltó, hogy a művelődéstörténeti adalékokban bővelkedő anyagközlés még a mikofil (‘gombakedvelő’) és mikofób (‘gombakerülő’) kultúrák megkülönböztetését is élvezetes példákkal fűszerezi. Az időben és térben távoli társadalmak és kultúrák hagyományában beazonosított megnevezések és jelentések (pl. az azték ‘istenek húsa’ vagy a görög ‘istenek eledele’, illetve ‘ördög kenyere’, ‘halottak eledele, széklete’), a *gomba* szó székelyföldi ‘rendőr’-jelentésű használatának (pl. ‘a közlekedést irányítóknak külön név is jár, ők a *csiperkék*’) adatolása vagy az 1947-es franciaországi közvélemény-kutatás eredményeként is ‘legízletesebb’-nek tartott májusi pereszkeréről írottak is ezt bizonyítják (lásd 17, 59, 153.). A közzétett anyag egyediségét mindvégig a jó megfigyelőképességről árulkodó (*szőszke, vakító*), nemritkán szellemes

(*trottyos*), olykor durva (*lófaszgomba*) vagy pejoratív (*faszkó*) tájnyelvi elnevezések, illetve azok a sajátosságosan székelyföldinek tekinthető jelenségek szavatolják (*toplászat, csikkajozás, suskázás*), amelyeket évek óta a szerző emel(t) be legkitartóbban az érdeklődés homlokterébe. A magyar nyelv gombászati szókincsének következetes térképre vetítése a centrális és a perifériális gombák nyelvföldrajzi vonatkozásait is jól szemlélteti.

Egyik méltatója, Kinda István muzeológus és néprajzkutató szerint Zsigmond Győző (*a/egy*) „városi gombakirály”. Az Erdélyi Nimród, a Holmi, a Korunk, a Közbirtokossági Hírvivő, a Mikológiai Közlemények, a Moesia, a Művelődés és a Napút hasábjain, a sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeum, a kolozsvári Kriza János Néprajzi Társaság kiadványaiban és a különböző tanulmánykötetekben közzétett cikkei és tanulmányai, valamint korábbi etnomikológiai tanulmánykötete után, valóban, a most **Á(j)**tól **Zs(ögöd)**ig felgyűjtött, az *almafagombától* a *zsemle(gombá)*ig adatolt és rendszerezett anyag alapján (is) az urbánus-tudományos közeg mikofil etnomikológusát Mezőségeen a „*gombák apja*”, Székelyföldön pedig a „*főgombász*” vagy a „*gombás király*”, azaz a „*gombakirály*” cím illetné meg. Ugyanakkor, a gombá(k)hoz hasonlóan, egy etnomikológiai szakkiadvány sem csupán ingyencek számára önként kínálgató ízes edel.

Czégényi Dóra

Eltűnt és gyarapodó kisebbségek Erdélyben

Pozsony Ferenc: *Erdély népei. Szászok, örmények, székely szombatosok, cigányok.*
KJNT – BBTE Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék, (Néprajzi Egyetemi Jegyzetek 6.)
Kvár 2009. 240 oldal

Pozsony Ferenc társadalomnéprajzi egyetemi kurzusai közül az erdély népeit bemutató előadás-sorozat a szokottnál nagyobb érdeklődésre tart

számot a kolozsvári bölcsészhallgatók körében. A professzor 2009-ben megjelent egyetemi jegyzete szerkesztett változatban, *Erdély népei* címmel

Kinda István (1981) – néprajzi muzeológus, PhD, Sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeum, kinda_istvan@yahoo.com